

БЕЛАРУСКАЯ МОВА І ЛІТАРАТУРА

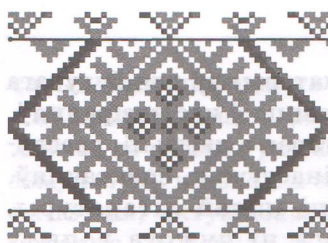
"У дапамогу педагогу"
Серыя

*Сто тысяч год нікагаі вакол шуршчур палі,
Сто тысяч год нікагаі вакол гуджур дубровы,
Накурць гуржур вакол свідтакі наша мова,
Накурць і сурь беларусы на Зямлі.*

Л. Караткевіч

4 (258)
красавік
2023

Г. М. ВАЛОЧКА,

доктар педагогічных навук, прафесар,

галоўны навуковы супрацоўнік лабараторыі гуманітарнай адукацыі Нацыянальнага інстытута адукацыі

МЕТАДЫЧНАЯ СХЕМА НАПІСАННЯ САЧЫНЕННЯ

Традыцыйна сачыненне ўспрымаецца на вучэнцамі як самы складаны від практыкаванняў. Паспяхова праца над ім залежыць ад станоўчага ўнутранага матыву да творчай і маўленчай дзейнасці, дасведчанасці ў той ці іншай тэме, праблеме, ад аб'ёму і глыбінні сачынення. Выкананне такой пісьмовай работы, як сачыненне, прадугледжвае сфарміраванасць пэўных камунікатыўных уменняў і навыкаў:

- адбіраць матэрыял паводле заяўленай тэмы і вылучаць асноўную думку будучага тэксту;
- сістэматызаваць сабраны матэрыял з апорай на адпаведны тып маўлення;
- складаць план (просты або складаны) тэксту;
- акрэсліваць стылістычную прыналежнасць будучага тэксту;
- выкладаць змест у адпаведнасці з распрацаваным планам;
- выкарыстоўваць моўныя сродкі і сродкі мастацкай выразнасці з улікам уласнай задумкі і стылю маўлення;
- удасканалюваць (рэдагаваць) тэкст з пункту гледжання логікі разгортвання яго зместу, захавання стылёвага адзінства і рэалізацыі камунікатыўных якасцей пісьмовага маўлення.

Праца над сачыненнем складаецца з некалькіх *этапаў*: падрыхтоўча-навучальнага; назапашвання, адбору і сістэматызацыі матэрыялу; напісання вучнямі сачынення.

I. Падрыхтоўчая праца ў залежнасці ад віду сачынення, мэты і задач яго правядзення можа быць як размеркаванай у часе, г. зн. адбывацца на працягу вывучэння пэўнага лінгвістычнага раздзела (тэмы) або без прывязкі да ўрока мовы (у час экскурсій, прагляду спектакля ці кінастужкі, чытання літаратурных твораў і г. д.), так і непасрэдна на ўроку перад напісаннем сачынення. Напрыклад, напісанне сачынення-апісання знешнасці чалавека

прадугледжана вучэбнай праграмай для VII класа пры вывучэнні раздзела «Дзеепрыметнік», таму ў вучэбным дапаможніку прапанована арганізаваць падрыхтоўчую працу да напісання сачынення адначасова і паралельна з вывучэннем лінгвістычнага матэрыялу, а таксама на спецыяльным уроку перакладу [2]. У працэсе такой практычнай працы раскрываецца сутнасць пэўнага маўленчага паняцця (апісанне знешнасці чалавека), развіваюцца канкрэтныя камунікатыўныя ўменні, звязаныя з аналізам чужых і стварэннем уласных выказванняў пэўнага тыпу, стылю і жанру. Пры гэтым у якасці ўзору выступае не канкрэтны тэкст, а ўся сістэма практыкаванняў аналітычнага, аналітыка-сінтэтычнага, рэпрадуктыўнага і прадуктыўнага характару, у тым ліку пераклады і пераклады, тэматыка якіх звязана з тэмай сачынення. Такая размеркаваная ў часе сістэма падрыхтоўкі дазваляе навучэнцам паспяхова вырашыць пастаўленую камунікатыўную задачу: у сачыненні-апісанні знешнасці яны дэманструюць уменне адбіраць матэрыял па тэме, структураваць яго, знаходзіць моўныя сродкі і сродкі маўленчай выразнасці для адэкватнай перадачы зместу, адпаведнага ўласнай задуме.

Пры арганізацыі падрыхтоўчай працы непасрэдна на ўроку перад напісаннем сачынення вучні пад кіраўніцтвам настаўніка аналізуюць тэму, выяўляюць кола пытанняў, асвятлення якіх вымагае тэма, знаёмяцца з рознымі тэкстамі (фрагментамі тэкстаў) на такую ж тэму. Варта на матэрыяле тэксту (лепш тэкстаў-узораў) паказаць вучням асаблівасці раскрыцця тэмы (якія дэталі выбірае аўтар, што імкнецца паказаць, у чым пераканаць ці пра што паведаміць), кампазіцыі тэксту (схеме якога тыпу маўлення падпарадкаваны тэкст, як часткі ўзаемадзеюць паміж сабой, ці ёсць элементы іншых тыпаў, якія ўключаюцца ў тэкст і інш.), а таксама якімі

моўнымі сродкамі карыстаецца аўтар, каб раскрыць тэму і асноўную думку выказвання.

У методыцы не аднойчы ставілася пытанне пра значэнне ўзору як аднаго з прыёмаў падрыхтоўкі да напісання сачынення. Адны з метадыстаў лічаць, што ўзор скоўвае, спараджае перайманне і капіраванне, пазбаўляе навучэнцаў самастойнасці: яны паўтараюць чужыя думкі і словы, запазычваюць гатовыя моўныя канструкцыі. Іншыя прызнаюць неабходнасць узору, паколькі ён наглядна паказвае, што і як можа быць напісана на такую самую тэму. Л. М. Талстой раіў выкарыстоўваць у якасці ўзору дзіцячыя сачыненні. Некаторыя настаўнікі і метадысты прапануюць выкарыстоўваць тэкст не на аналагічную тэму, а на сумежную або падобную, каб вучні замест уласнага тэксту не напісалі пераказ чужога. У некаторых выпадках метадысты лічаць мэтазгодным зварот да вучнёўскага тэксту сачынення пры аналізе тыповых недахопаў і пралікаў (так званы аналіз адмоўнага матэрыялу з дэманстрацыяй вучням таго, як не трэба рабіць ці пісаць). Большасць метадыстаў (Т. А. Ладыжанская, М. А. Рыбнікава, В. А. Дабрамыслаў, Л. П. Федарэнка, Л. А. Мурына, М. Г. Яленскі і інш.) выказваецца за выкарыстанне ўзору на этапе падрыхтоўкі да сачынення, хоць узор для сучаснай методыкі — толькі адзін са сродкаў у працы па фарміраванні навыкаў звязнага маўлення. Пошукі найбольш аптымальных шляхоў па навучанні напісанню сачыненняў працягваюцца і па сёння.

У сучасных вучэбных дапаможніках па беларускай мове рэалізавана методыка навучання сачыненням, якая мае інтэграваны, комплексны характар. Навучэнцам прапануецца не канкрэтны ўзор (станоўчы ці адмоўны), які паказвае, як трэба або як не трэба пісаць, а цэлая сістэма практыкаванняў аналітычнага, аналітыка-сінтэтычнага, рэпрадуктыўнага і прадуктыўнага характару, накіраваная на тое, каб *навучыць пісаць* сачыненне пэўнага стылю, тыпу і жанру. Метадысты не раз звярталі ўвагу на тое, што нярэдка ад дзяцей патрабуецца тое, чаму іх яшчэ не навучылі. Галоўная задача настаўніка не проста забяспечыць выкананне пэўнай колькасці пісьмовых работ, вызначаных вучэбнай праграмай, а навучыць дзяцей думаць, разважаць над пэўнымі праблемамі, апісваць якія-небудзь прадметы ці з'явы, раскадваць гісторыі пра нейкія падзеі. А гэта азначае, што такая праца мае дыдактычную мэту — навучыць выказвацца ў вуснай і пісьмовай формах на розныя тэмы жыццядзейнасці.

II. Назапашванне матэрыялу для будучага сачынення можа адбывацца ў час назіранняў, экскурсій, паходаў, гутарак з людзьмі, разгляду карцін, прагляду кінастужак, спектакляў, чытання мастацкай ці іншай літаратуры, актуалізацыі ўласнага ці чужога вопыту і інш., што патрабуе ў далейшым адбору і сістэматызацыі назапашанага матэрыялу ў адпаведнасці з тэмай і асноўнай думкай пісьмовага выказвання.

III. Напісанне вучнямі сачынення прадугледжвае складанне тэксту, яго запіс, самаправерку, удасканаленне напісанага, выпраўленне памылак і недахопаў. «У працы над сачыненнем галоўнае не “прадукт”, а “працэс”», — пісаў метадыст М. А. Плёнкін [4, с. 48]. Што да гэтага «прадукту», то можна сцвярджаць, што якасць уласнага прадукту маўленчай дзейнасці вучня напямую залежыць ад арганізацыі працэсу яго стварэння.

Працэс стварэння тэксту сачынення перадае яго метадычная схема, якая мае наступную структуру:

1. Уступная гутарка накіравана на стварэнне матывацыі дзейнасці навучэнцаў, пастаўку маўленчай задачы, а таксама на асэнсаванне маўленчай сітуацыі (тып, стыль, адрасат і мэта будучага тэксту).

Настаўнік паведамляе тэму ўрока па развіцці звязнага маўлення вучняў, акрэслівае яго навучальную мэту. Пры неабходнасці задзейнічае міжпрадметныя сувязі (аўдыя- і відэафрагменты, творы мастацтва і інш.), каб стварыць адпаведны эмацыянальны настрой, дапамагчы вучням уключыцца ў працэс творчасці; акцэнтуюе ўвагу на размеркаванай у часе падрыхтоўцы (пры яе наяўнасці), на тых заданнях і практыкаваннях, якія звязаны з тэмай сачынення.

На гэтым этапе абмяркоўваюцца магчымыя варыянты пісьмовай работы ў залежнасці ад:

- тыпу і стылю маўлення (напрыклад, мастацкае, навуковае ці дзелавое апісанне прадмета, знешнасці чалавека, прыроды і інш.; разважанне над пэўнай праблемай у навуковым, мастацкім ці публіцыстычным стылі);
- адрасата (каму прызначана будучае выказванне), бо ад гэтага залежыць выбар моўных сродкаў;
- мэты выказвання (напрыклад, даць слоўны партрэт ці апісанне-характарыстыку, раскадаць пра нейкую падзею ці выпадак з жыцця, падзяліцца ўласнымі ўражаннямі ці назіраннямі ад наведвання пэўных мясцін (музея), пераказаць іншых у неабходнасці пэўных дзеянняў ці ўчынкаў і г. д.).

У выпадку, калі тып і/або стыль будучага тэксту вядомы (напрыклад, напісанне

сачынення-апаўядання з элементамі апісання з'яў прыроды, мастацкае апісанне знешнасці чалавека, сачыненне-разважанне на лінгвістычную тэму і г. д.), неабходна засяродзіць увагу вучняў на гэтым, актуалізаваць неабходныя для выканання маўленчай задачы тэарэтычныя веды пра асаблівасці адпаведнага тыпу і/ці стылю маўлення.

2. Праца над тэмай сачынення. На гэтым этапе адбываецца абмеркаванне тэмы сачынення, яе межаў і аўтарскай задумы; гутарка з навучэнцамі па заяўленай тэме з мэтай актывізацыі іх жыццёвага вопыту ці звестак, якія былі атрыманы пры падрыхтоўцы да напісання сачынення.

Тэма сачынення можа быць прапанавана настаўнікам. Пры гэтым неабходна мець на ўвазе, што не трэба даваць толькі адну тэму, бо, як адзначалі яшчэ аўтары «Методыкі роднай мовы» (1930) К. М. Міцкевіч і В. П. Тэпін, варта прапаноўваць тэмы сачыненняў з улікам розных тыпаў вучняў (апісальны, назіральны, адчувальны, вучоны) [3, с. 462]. Толькі ў такім выпадку яны змогуць найбольш паспяхова рэалізаваць свае здольнасці і магчымасці ў раскрыцці тэмы.

У прапанаванай для сачынення назве адразу звяртаецца ўвага на тое, што яна перадае: тэму ці асноўную думку. Калі назва будучага сачынення выразна адлюстроўвае тэму (напрыклад, «Мая Беларусь», «Гісторыя майго краю»), то адразу відаць, што тэкст сачынення мусіць быць пра Беларусь (або гісторыю родных мясцін, радзіму). Пры гэтым вучням самім патрэбна сфармуляваць асноўную думку свайго выказвання, г. зн. тое, што яны хацелі б напісаць, якую ідэю ўвасобіць, давесці да чытача. Напрыклад, тэму сачынення «Мая Беларусь» можна раскрыць па-рознаму. Можна сфармуляваць асноўную думку свайго сачынення як «Беларусь — край лясоў, палёў і балот», «Беларусь мая сінявокая», «Беларусь на карце свету», «Люблю цябе, Белая, Белая Русь!», «Беларусь — краіна замкаў», «Беларусь, мая краіна, шчырая зямля», «Ганаруся Беларуссю» і г. д. Асноўная думка ўплывае на асаблівасці раскрыцця зместу выказвання. Назва сачынення, у якой перададзена асноўная думка (як у прыведзеных вышэй прыкладах пра Беларусь), сама падказвае, што павінна быць напісана, у якім кірунку мусіць быць раскрыта тэма.

З прапанаваных некалькіх тэм сачыненняў навучэнцы выбіраюць тую, якая найбольш імпануе ці падыходзіць, адпавядае іх тыпу мыслення, характару, тэмпераменту, і ў такім выпадку менавіта шырокая тэма (у адрозненне ад

вузкай) дае магчымасць пры яе раскрыцці вылучыць той аспект, які яны могуць асвятліць максімальна поўна, змястоўна і глыбока.

Калі навучэнцам прапаноўваецца самім даць назву сачынення, трэба імкнуцца, каб яна была канкрэтнай, з выразна сфармуляванай асноўнай думкай.

3. Праца над зместам, будовай і моўным афармленнем сачынення звязана з адборам і сістэматызацыяй сабранага матэрыялу: яго ўпарадкаваннем, калі матэрыял назапашаны загадзя (у час назіранняў, экскурсій, прагляду спектакляў ці кінастужак і інш.), або зборам і назапашваннем неабходнага для раскрыцця тэмы сачынення матэрыялу (напрыклад, сачыненне па карціне, на аснове прыказкі ці афарызма, сачыненне-разважанне на лінгвістычную тэму і інш.), калі тэма даецца навучэнцам непасрэдна на ўроку.

На гэтым этапе адбываецца абмеркаванне зместу кожнай часткі (пажадана сказаць ці параіць, як варта размясціць матэрыял і г. д.), падбор загалоўка да кожнай з іх, а таксама складанне плана — простага (фармулёўкі абагульнення) або складанага (фармулёўкі канкрэтызуюць абагульненыя пункты).

Варта звярнуць увагу навучэнцаў на тое, што пры адборы матэрыялу для сачынення неабходна ўлічваць спецыфіку тыпу маўлення (апаўяданне, апісанне ці разважанне). Так, пры стварэнні сачынення-апісання неабходна выбраць найбольш характэрныя, паказальныя прыметы прадмета апісання (рэчы, жывёлы, памяшкання, чалавека, мясцовасці і інш.), а пры стварэнні тэксту-апаўядання трэба звярнуць увагу на тое, як перадаць дзеянне ў развіцці (яго пачатак, развіццё і заканчэнне). Акцэнтуюцца ўвага на тым, што для апаўядальнага тэксту характэрны моўныя сродкі, якія перадаюць паслядоўнасць, развіццё дзеяння ў пэўны прамежак часу, таму асноўную ролю ў такіх тэкстах выконваюць дзеясловы. У апісанні, якое звычайна з'яўляецца статычным, асноўную сэнсавую нагрузку выконваюць словы са значэннем якасці, ацэнкі. Кожнае з апісанняў прадметаў ці з'яў павінна падавацца ў адпаведнасці з кампазіцыйнай схемай гэтага тыпу маўлення: называецца прадмет і вылучаецца яго прымета, даецца характарыстыка. Такія тэксты, як правіла, утрымліваюць шмат прыметнікаў, дзеепрыметнікаў, прыслоўяў са значэннем якасці. У разважанні найбольш ужывальныя словы, з дапамогай якіх пералічваюцца доказы, прыводзяцца аргументы, робяцца вывады і падагульненні.

Праца над планам сачынення можа адбывацца паралельна з адборам і сістэматызацыяй

матэрыялу ці перад ім. Пры самастойнай працы над сачыненнем вучань вырашае гэта самастойна: можна спачатку скласці план, а потым ужо падбіраць матэрыял для яго раскрыцця, або сабраць матэрыял у адпаведнасці з тэмай і толькі пасля гэтага скласці план свайго будучага тэксту. А можна рабіць гэта паралельна, увесь час удакладняючы і папраўляючы пункты свайго плана ў залежнасці ад назапашвання матэрыялу.

Навучэнцы ведаюць, што любое сачыненне складаецца з уступу, асноўнай часткі і заключэння. Ва ўступе звычайна адбываецца знаёмства з тэмай (як правіла, яно займае не больш за 20 % тэксту). У асноўнай частцы заяўленая тэма мусіць быць падрабязна раскрыта і растлумачана. У заключэнні робіцца вывад, падагульненне (яго аб'ём не перавышае тэкставы аб'ём уступу).

Аднак у залежнасці ад тыпу маўлення (апавяданне, апісанне ці разважанне) структура тэксту сачынення будзе мець сваю спецыфіку. Пры гэтым галоўная задача — захаванне кампазіцыйнай схемы апавядання, апісання ці разважання як тыпу маўлення. Варта нагадаць вучням, што захаванне кампазіцыйнай схемы пэўнага тыпу выказвання з'яўляецца істотным пры ўказанні на гэты тып: «напісаць сачыненне-апісанне свайго пакоя»; «скласці сачыненне-разважанне на аснове прыведзенай прыказкі»; «напісаць сачыненне-апавяданне пра выпадак з жыцця» і пад.). Часта ж уласнае выказванне (сачыненне) можа спалучаць у сабе некалькі тыпаў маўлення. Апісанні і разважанні звычайна ўводзяцца ў апавяданне з мэтай больш дакладна перадаць думкі аўтара або настрой героя, выявіць адносіны аўтара да героя або падзей, больш выразна паказаць мастацкі вобраз, ідэю, тую ці іншую карціну, з'яву і г. д. Пры спалучэнні ў сачыненні тыпаў маўлення навучэнцам неабходна ўсведамляць, з якой мэтай у тэкст аднаго тыпу ўключаюцца элементы іншага, якім чынам гэта робіцца (адзін тып уключаецца ў іншы ці працягвае яго).

Пры складанні плана варта імкнуцца да таго, каб яго пункты акрэслівалі не толькі структуру будучага тэксту, але і ўлічвалі яго стыльовую і моўную спецыфіку.

Напрыклад, калі параўнаць два варыянты плана да тэксту «Бойка сарок з варонамі», прапанаваныя ў вучэбным дапаможніку для V класа (практ. 105) [1, с. 61], то можна пераканацца, што план, размешчаны справа, больш канкрэтны і найбольш прыдатны для напісання тэксту сачынення.

1. Майстраванне гнязда.	1. Руплівая праца белабокіх птушак.
2. Бойка сарок з варонамі.	2. Сарокі самаахварна абараняюць сваё жылло і будучых дзетак.
3. Дапамога.	3. На дапамогу прыходзіць пенсіянерка.
4. Вароны ўцяклі.	4. Уцёкі нахабных захопнікаў (Перамога над нахабнымі захопнікамі).

Калі ў плане злева перадаецца толькі паслядоўнасць пэўных падзей, то план справа, апрача гэтага, перадае яшчэ і асноўную думку (*Адстаялі свой дом! Перамога над нахабнымі захопнікамі*), а таксама стыль будучага выказвання (апавяданне ў мастацкім стылі) і адносіны аўтара да падзей: *нахабныя захопнікі (вароны), самаахварныя абаронцы гнязда і будучых дзетак (сарокі)*.

Праца над зместам і моўным афармленнем сачынення вымагае асаблівай увагі да стылю будучага выказвання ці паведамлення (мастацкага, навуковага ці дзелавага), паколькі ад гэтага залежыць выбар моўных і вобразна-выяўленчых сродкаў. Выкарыстанне пэўных мастацкіх сродкаў будзе дарэчы ў мастацкім ці публіцыстычным тэкстах і непажаданае іх ужыванне ў навуковым і афіцыйным стылях. Варта папярэджаць навучэнцаў пра неабходнасць захавання стылёвай спецыфікі пісьмовай работы, раіць ім пазбягаць аднастайных формаў выказнікаў, намінацый, сінтаксічных канструкцый і інш.

На гэтым этапе варта правесці працу над папярэджаннем найбольш частотных памылак у пісьмовых выказваннях навучэнцаў.

Пры падрыхтоўцы да напісання сачынення-апавядання звяртаецца ўвага на тое, што для перадачы паслядоўнасці дзеянняў часта выкарыстоўваюцца адпаведныя словы і выразы: *спачатку, потым, затым, пасля гэтага, пазней, далей, тут, тады, пасля, трохі пазней, праз нейкі час і г. д.*; пры напісанні сачынення-разважання — на выразы, якія адлюстроўваюць логіку разважання (*на-першае, па-другое...; згодна з..., з другога боку, такім чынам; думаю/мяркую, на маю думку, можна меркаваць, упэўнены і г. д.*).

Пры падрыхтоўцы да напісання сачынення-апісання памяшкання актуалізуюцца прыслоўі месца (*справа, злева, зверху, насупраць, побач, збоку...*), прыназоўніка-склонавыя формы назоўнікаў (*на сцяне, перад сталом, каля акна...*), з дапамогай якіх перадаецца месцазнаходжанне прадметаў у прастору. Звяртаецца ўвага на тое, што статычнасць апісання перадаецца з дапамогай дзеясловаў са значэннем наяўнасці (*ёсць, было, маецца і інш.*),

дзеясловаў са значэннем стану ў прасторы (*знаходзіцца, размяшчаецца, стаіць, вісіць і інш.*), пасіўных дзеепрыметнікаў (*размешчана, пастаўлены, развешаны і інш.*).

У тэкстах-апісаннях знешнасці чалавека асаблівая роля належыць прыметнікам і дзеепрыметнікам са значэннем колеру, паводу, формы (вочы *блакітныя, шэрыя, пабляклыя, выцвілыя, вялікія, маленькія, круглыя і г. д.*), а таксама якасцей і ўласцівасцей (чалавек *вясёлы, злосны, насцярожаны, сярдзіты, устрыжаны, падцягнуты, адукаваны і г. д.*). Асаблівую ўвагу неабходна засяродзіць на якасных прыметніках, у тым ліку складаных, якія перадаюць дадатковыя адценні якасці (*залаціста-русыя валасы, чысцютка-сінія вочы, бледна-жоўты твар, насцярожана-нервовы позірк*). Пры апісанні адзення, абутку адносныя прыметнікі перадаюць прымету паводле матэрыялу, вырабу і г. д. (*паркалёвая сукенка, шайковая кашуля, фабрычныя боты, саматканы пояс*). У апісаннях стану чалавека вядучую ролю адыгрываюць дзеясловы, што характарызуюць псіхічны і фізічны стан: *хвалявацца, весяліцца, спаць, сумаваць, радавацца, ганарыцца і інш.* У апісанні характарыстыцы пры пералічэнні рыс характару чалавека выкарыстоўваюцца азначэнні з ацэначным значэннем (*вясёлы, суровы, нервовы, незадаволены, упарты і г. д.*).

4. Стварэнне вуснага тэксту (пры неабходнасці) — калектыўнае або індывідуальнае (адзін-два вучні), ацэнка (самаацэнка і ўзаемаацэнка) выказванняў.

Арганізацыя гэтага працэсу можа быць самай рознай: можна падзяліць клас на некалькі груп і прапанаваць ім стварыць вусны варыянт выказвання да аднаго або некалькіх пунктаў плана; можна паслухаць аднаго-двух вучняў са сваімі варыянтамі вусных выказванняў; можна арганізаваць выступленні на кожны пункт плана па чарзе (першы пункт плана агучвае адзін вучань, другі пункт — другі вучань, трэці пункт — трэці і г. д.); у выніку атрымліваецца калектыўны варыянт вуснага тэксту, складзены з апорай на план.

Абавязковым элементам пасля выступлення вучняў (або прадстаўнікоў ад кожнай групы) з'яўляецца абмеркаванне пераваг і недахопаў кожнага з вусных варыянтаў тэксту.

5. Падрыхтоўка першага (чарнавога) варыянта сачынення, самаправерка, удасканаленне (рэдагаванне) напісанага. Праверка граматычнай, арфаграфічнай і пунктуацыйнай правільнасці напісанага з выкарыстаннем пры неабходнасці слоўнікаў, даведнікаў (магчыма толькі пры напісанні навучальнага сачынення).

На этапе ўдасканалення тэксту сачынення неабходна праверыць:

- ці адпавядае змест сачынення заяўленай тэме;
- наколькі дакладна і дастаткова выразна перададзена асноўная думка;
- ці дастаткова лагічна і паслядоўна выкладзены змест;
- ці захаваны асаблівасці тыповай кампазіцыйнай схемы пэўнага тыпу маўлення (апавяданне, апісанне ці разважанне) або ці правільна ўведзены элементы аднаго тыпу ў другі;
- ці адпавядаюць моўныя сродкі выбрана-му стылю маўлення;
- адпаведнасць нормам сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

6. Напісанне канчатковага варыянта сачынення, яго праверка. Прыведзеная вышэй метадычная схема выкарыстоўваецца пры напісанні навучальнага сачынення, пры выкананні пісьмовай работы — кантрольнага сачынення — акрэсленай структурнай мадэлі рэалізуецца навучэнцамі самастойна.

Такім чынам, падрыхтоўка да напісання навучальнага сачынення вымагае ад настаўніка мэтанакіраванай, паэтапнай і сістэматычнай працы. Педагог прыкладае намаганні па развіцці пазнавальных, творчых здольнасцей навучэнцаў, а яны, уключаныя ў працэс стварэння ўласнага тэксту, маюць магчымасць выявіць свае ўменні, кампетэнцыі, веды, круггляд, эстэтычны і моўны густ, валоданне словам, найбольш поўна раскрыць свой унутраны патэнцыял, асобныя якасці.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Беларуская мова : вучэб. дапам. для 5-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання : у 2 ч. / Г. М. Валочка [і інш.]. — Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2019. — Ч. 1. — 145 с.
2. Валочка, Г. М. Беларуская мова ў 7 класе : вучэб.-метадыч. дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / Г. М. Валочка, С. А. Язерская. — Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2011. — 176 с.
3. Колас, Я. Збор твораў : у 14 т. / Я. Колас. — Мінск : Маст. літ., 1976. — Т. 12: Публіцыстычныя і крытычныя артыкулы. 1947—1956. — 528 с.
4. Плёнкін, Н. А. О работе над сочинением / Н. А. Плёнкин // Рус. яз. в шк. — 1980. — № 3. — С. 48—53.

